

Umiejętności finansowe młodzieży

PISA

Główne wyniki badania
PISA 2022





Michał Sitek
Olga Wasilewska

Umiejętności finansowe młodzieży

Główne wyniki badania
PISA 2022

Warszawa 2024



Autorzy:

Michał Sitek

Olga Wasilewska

Opracowanie tabel i wykresów:

Mateusz Kleczaj

Redakcja językowa:

Marta Zuchowicz

Projekt graficzny, projekt okładki i skład:

Marcin Kot

Ilustracja na okładce:

Shutterstock.com

© Copyright Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2024.

Przedruk w całości lub w części wyłącznie za zgodą Instytutu Badań Edukacyjnych.

Cytowanie oraz wykorzystywanie danych jedynie z podaniem źródła.

Wydawca:

Instytut Badań Edukacyjnych
ul. Górczewska 8, 01-180 Warszawa
tel. 22 241 71 00; www.ibe.edu.pl

Polska znalazła się wśród krajów o wysokich wynikach w zakresie umiejętności finansowych, choć średni wynik polskich uczniów był niższy w porównaniu z 2018 rokiem. Polscy piętnastolatki znacznie częściej niż we wcześniejszych edycjach deklaruowali korzystanie z usług bankowych, a pod względem częstotliwości dokonywania płatności za pomocą smartfona czy zakupów przez internet wyróżniają się na tle rówieśników z innych krajów.

27 czerwca 2024 roku ogłoszono wyniki dodatkowej części badania PISA 2022 dotyczącej umiejętności finansowych. Była to czwarta edycja badania PISA pokazująca stan umiejętności finansowych młodzieży, a także prezentująca postawy, zachowania i przekonania piętnastolatków związane z finansami. Badanie zrealizowano w marcu i kwietniu 2022 roku, w pomiarze umiejętności finansowych uczestniczyło 20 krajów¹. Badanie w Polsce przeprowadził Instytut Badań Edukacyjnych na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Najważniejsze informacje

- Polscy piętnastolatki na tle rówieśników z innych krajów uzyskali relatywnie wysoki wynik (506 punktów) w zakresie umiejętności finansowych. Polska jest jednym z siedmiu krajów, w których uczniowie osiągnęli średni wynik istotnie wyższy od średniej krajów OECD uczestniczących w badaniu.
- Wyższe średnie wyniki uzyskali uczniowie z Belgii, Danii, Kanady i Holandii. Wynik polskich uczniów nie różni się statystycznie od wyniku uczniów z Czech, Austrii i Stanów Zjednoczonych.
- Zróżnicowanie umiejętności polskich uczniów na tle innych krajów jest relatywnie niewielkie. Polska bardzo dobrze wypadła pod względem odsetka uczniów z niskimi umiejętnościami – jest on niższy niż w innych krajach. Odsetek najlepszych uczniów jest zbliżony do średniej krajów OECD.
- Średni wynik polskich uczniów w zakresie umiejętności finansowych w 2022 roku (506 punktów) był niższy od wyniku piętnastolatków badanych w poprzedniej edycji badania z 2018 roku (520 punktów).
- W Polsce średni poziom umiejętności chłopców i dziewcząt okazał się podobny, ale wyniki chłopców są bardziej zróżnicowane niż dziewcząt: wyższy jest odsetek chłopców o najniższych i najwyższych umiejętnościach.
- Podobnie jak w innych dziedzinach badania PISA, w Polsce i innych krajach uczniowie z rodzin o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym osiągnęli lepsze wyniki w zakresie umiejętności finansowych.

¹ W przypadku Belgii i Kanady w badaniu nie uczestniczyły całe kraje, lecz ich regiony. Dla uproszczenia w dalszym opisie wyników określane są one także jako kraje.

- Istnieją duże różnice w poziomie umiejętności uczniów z różnego typu szkół ponadpodstawowych: najlepsze wyniki osiągnęli piętnastolatki z liceów ogólnokształcących, nieco słabsze – uczniowie techników, a najslabsze – branżowych szkół I stopnia. W dużej mierze wiąże się to z różnicami w poziomie umiejętności matematycznych i w zakresie rozumienia czytanego tekstu wśród uczniów trafiających do poszczególnych rodzajów szkół oraz z różnicami w statusie społeczno-ekonomicznym uczniów.
- Umiejętności finansowe piętnastolatków w Polsce i innych krajach są silnie skorelowane z mierzonymi w badaniu PISA umiejętnościami z zakresu matematyki i rozumienia czytanego tekstu. Występują duże różnice w zakresie źródeł pieniędzy, którymi dysponują dziewczęta i chłopcy w Polsce.
- Chłopcy częściej niż dziewczęta deklarowali, że otrzymują pieniądze w związku z wykonywaną pracą (w czasie wolnym od szkoły, w rodzinnej firmie lub w ramach pracy dorywczej). Dziewczęta nieco częściej wskazywały, że otrzymują kieszonkowe bez konieczności wykonywania obowiązków domowych. Znaczące różnice odnotowano w tym zakresie także pomiędzy uczniami z różnych typów szkół – uczniowie szkół branżowych znacznie częściej od rówieśników deklarowali otrzymywanie wynagrodzenia za różne formy pracy.
- Polscy piętnastolatki w zdecydowanej większości deklarowali, że są samodzielni w zarządzaniu swoimi pieniędzmi: 84% uczniów wskazało, iż mogą samodzielnie decydować, na co wydają swoje pieniądze. Porównując wyniki z lat 2018 i 2022, można zauważyć wzrost samodzielności finansowej.
- W porównaniu z poprzednimi edycjami badania nastąpił znaczny wzrost odsetków polskich uczniów deklarujących, że mają konto w banku (z 34% w 2018 roku do 67% w 2022), kartę płatniczą (z 26% w 2018 roku do 63% w 2022) i aplikację mobilną z dostępem do konta (z 21% w 2018 roku do 62% w 2022).
- Polska znalazła się w grupie kilku krajów z najwyższymi odsetkami uczniów deklarujących, że w roku poprzedzającym badanie robili zakupy przez internet, dokonywali płatności za pomocą smartfona i przelewali pieniądze innym za pomocą smartfona. Co czwarty polski piętnastolatek twierdził, że codziennie lub prawie codziennie płaci kartą, zaś 22% uczniów wskazywało, że codziennie lub prawie codziennie dokonuje płatności za pomocą smartfona.
- Szczególnej uwagi wymaga edukacja finansowa uczniów szkół branżowych, którzy ze względu na deficyty w umiejętnościach podstawowych – rozumieniu tekstu czy umiejętnościami matematycznych – są w większym stopniu narażeni na wykluczenie w obszarze umiejętności finansowych.
- O ile w Polsce nie ma różnic w średnim poziomie umiejętności finansowych między dziewczętami i chłopcami, o tyle różnice te można obserwować w wielu aspektach doświadczeń finansowych, postaw i zachowań. Chłopcy częściej niż dziewczęta deklarują znajomość pojęć związanych z finansami, mają większe doświadczenie w transakcjach finansowych, zarówno tradycyjnych, jak i cyfrowych, częściej pracują i dysponują wynagrodzeniem za pracę.

Program PISA

PISA (Programme for International Student Assessment, Program Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów) to jeden z najważniejszych edukacyjnych programów badawczych i największe międzynarodowe badanie umiejętności uczniów na świecie, prowadzone co trzy lata w kilkudziesięciu krajach i regionach. Jego organizatorem jest Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD). Polską edycję badania przeprowadził Instytut Badań Edukacyjnych na zlecenie Ministerstwa Edukacji Narodowej. Badanie zostało sfinansowane ze środków budżetu państwa.

Celem badania PISA jest sprawdzenie umiejętności praktycznego zastosowania wiedzy i tym samym określenie, na ile młodzież jest przygotowana do podjęcia wyzwań, które staną przed nią w przyszłości. PISA pokazuje poziom i zróżnicowanie umiejętności piętnastolatków, które rozwijane są w trakcie edukacji szkolnej i poza szkołą. W każdej edycji PISA mierzone są umiejętności matematyczne, rozumienie czytanego tekstu oraz rozumowanie w naukach przyrodniczych. W badaniu PISA 2022 dodatkowo badano umiejętności finansowe oraz myślenie kreatywne.

Ze względu na pandemię COVID-19 ostatnia edycja badania na całym świecie została przesunięta o rok i odbyła się cztery lata po poprzednim cyklu. W Polsce badanie w szkołach zrealizowano od 7 marca do 29 kwietnia 2022 roku.

Dodatkowe informacje o badaniu PISA można znaleźć na stronach: Instytutu Badań Edukacyjnych (pisa.ibe.edu.pl, ibe.edu.pl) oraz OECD (www.oecd.org/pisa/).

Badanie umiejętności finansowych PISA 2022

Pomiar umiejętności finansowych przeprowadzono po raz pierwszy w badaniu PISA 2012, a kolejne w PISA 2015 i PISA 2018. Badanie z 2022 roku jest więc czwartą edycją, w której sprawdzano te umiejętności.

Na potrzeby badania PISA 2022 umiejętności finansowe (*financial literacy*) definiowane są jako:

wiedza i rozumienie pojęć finansowych oraz ryzyk, a także umiejętności i postawy niezbędne do stosowania tej wiedzy w celu podejmowania skutecznych decyzji w różnych kontekstach finansowych, poprawy dobrobytu finansowego jednostek i społeczeństwa oraz umożliwienia udziału w życiu gospodarczym (OECD, 2023).

Definicja ta kładzie nacisk na zdolność młodych ludzi do wykorzystania swoich kompetencji w rzeczywistych sytuacjach życiowych związanych z problemami i decyzjami finansowymi.

Przedmiotem pomiaru są trzy wymiary umiejętności finansowych – treści, procesy i konteksty – przedstawione w tabeli 1.

Tabela 1. Wymiary pomiaru umiejętności finansowych w PISA 2022

TREŚCI	PROCESY	KONTEKSTY
Obszary tematyczne z zakresu wiedzy i rozumienia kluczowe dla umiejętności finansowych	Procesy poznawcze: zdolność do rozpoznawania i stosowania pojęć związanych z finansami oraz rozumienia, analizowania, interpretowania, oceniania, wyciągania wniosków i proponowania rozwiązań	Sytuacje, w których stosuje się wiedzę i umiejętności związane z kwestiami finansowymi
<ul style="list-style-type: none"> ● Pieniądze i transakcje ● Planowanie finansów i zarządzanie nimi ● Ryzyko i zysk ● Otoczenie finansowe 	<ul style="list-style-type: none"> ● Rozpoznawanie informacji finansowych ● Analiza informacji i sytuacji finansowych ● Ocena zagadnień finansowych ● Wykorzystywanie wiedzy finansowej 	<ul style="list-style-type: none"> ● Edukacja i praca ● Dom i rodzina ● Konteksty osobiste ● Konteksty społeczne

Źródło: opracowanie własne na podstawie OECD (2023).

Badanie PISA prowadzone jest na reprezentatywnych próbach piętnastolatków, a więc umożliwia wnioskowanie na temat całej populacji uczniów w tym wieku. Badani w 2022 roku w Polsce piętnastolatki uczyli się głównie w szkołach ponadpodstawowych – liceach ogólnokształcących, technikach oraz branżowych szkołach I stopnia. Niewielki odsetek uczył się w szkołach podstawowych. W Polsce w badaniu umiejętności finansowych wzięło udział ponad 3,5 tysiąca uczniów. W sumie w 20 krajach było to prawie 98 tysięcy piętnastolatków.

W badaniu umiejętności finansowych brali udział uczniowie z podpróby piętnastolatków wylosowanych do badania PISA. Uczestniczyli oni w dwóch sesjach testowych – najpierw rozwiązywali zadania z umiejętności finansowych, a następnie z umiejętności matematycznych lub rozumienia czytanego tekstu (dziedzina przydzielana losowo). W dalszej kolejności wypełniali kwestionariusz ucznia PISA poszerzony o dodatkową część dotyczącą edukacji i zachowań finansowych. Zadania wykorzystywane w badaniu rozpoczynały się wprowadzeniem przybliżającym określoną sytuację, do której odnosiły się pytania sprawdzające umiejętności finansowe. Mogły to być zadania otwarte, wymagające od ucznia udzielenia samodzielnie skonstruowanej odpowiedzi, bądź zadania zamknięte, w których uczeń wybiera jedną lub więcej odpowiedzi spośród kilku wskazanych (najczęściej jest to wybór jednej odpowiedzi spośród czterech)².

² Więcej na temat zadań wykorzystywanych w badaniu umiejętności finansowych PISA zob. Sitek, Ostrowska, Badiak (2020).

W Polsce zagadnienia związane z finansami i wiedzą ekonomiczną w szkole podstawowej i w szkołach ponadpodstawowych są włączone w podstawy programowe różnych przedmiotów. W szkołach ponadpodstawowych do roku 2022/2023 obowiązkowym przedmiotem były także podstawy przedsiębiorczości (zastąpione przez biznes i zarządzanie). W tym systemie uczyli się uczniowie badani w PISA 2022. Podstawy przedsiębiorczości były realizowane w liceum i technikum w drugiej i trzeciej klasie (po 1 godzinie w każdej klasie), zaś w branżowych szkołach I stopnia w klasie pierwszej (2 godziny). Tak więc badani w 2022 roku piętnastolatki uczący się w branżowych szkołach I stopnia oraz uczniowie drugiej klasy liceum i technikum uczęszczali już na zajęcia z podstaw przedsiębiorczości, z których część była zbieżna z umiejętnościami mierzonymi w komponencie umiejętności finansowych PISA. Przy czym większość badanych w PISA piętnastolatków to uczniowie klas pierwszych szkół ponadpodstawowych. Uczniów drugiej klasy więcej było w liceach (18% ogółu badanych uczniów liceów) i technikach (ok. 16%) niż w branżowych szkołach I stopnia (12%).

Wyniki polskich uczniów na tle rówieśników z innych krajów

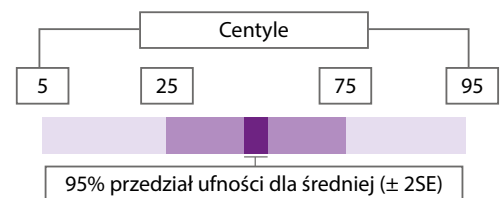
Wśród 20 krajów biorących udział w badaniu umiejętności finansowych PISA 2022 najlepsze średnie wyniki uzyskali uczniowie z Belgii, Danii, Kanady i Holandii. Polscy piętnastolatki na tle rówieśników z innych krajów uzyskali relatywnie wysoki wynik. Polska jest jednym z siedmiu krajów o wyniku powyżej średniej OECD.

Średni wynik polskich uczniów w badaniu umiejętności finansowych wyniósł 506 punktów i nie różni się statystycznie od wyników uczniów z Czech (507 punktów), Austrii (506 punktów) i Stanów Zjednoczonych (505 punktów).

Spośród krajów europejskich statystycznie niższy wynik od polskich piętnastolatków uzyskali uczniowie z Portugalii, Węgier, Norwegii, Hiszpanii, Włoch i Bułgarii.

Tabela 2. Średnie wyniki uczniów i zróżnicowanie wyników w zakresie umiejętności finansowych w PISA 2022

Kraj	Średnia (błąd standardowy)		Członkostwo w OECD ¹⁾	Członkostwo w Unii Europejskiej	Średnia i wartość centyli					
					200	300	400	500	600	700
Belgia (FL)	527 (3,2)	↑	OECD	UE						
Dania*	521 (2,4)	↑	OECD	UE						
Kanada (8 prowincji)*	519 (2,4)	↑	OECD							
Holandia*	517 (4,4)	↑	OECD	UE						
Czechy	507 (2,2)	↑	OECD	UE						
Austria	506 (2,8)	↑	OECD	UE						
Polska	506 (2,7)	↑	OECD	UE						
Stany Zjednoczone*	505 (4,9)		OECD							
Średnia dla krajów OECD	498 (0,8)									
Portugalia	494 (2,4)		OECD	UE						
Węgry	492 (3,1)		OECD	UE						
Norwegia	489 (2,6)	↓	OECD							
Hiszpania	486 (2,7)	↓	OECD	UE						
Włochy	484 (3,1)	↓	OECD	UE						
Zjednoczone Emiraty Arabskie	441 (3,1)	↓								
Bułgaria	426 (1,6)	↓		UE						
Peru	421 (3,7)	↓								
Kostaryka	418 (3,0)	↓	OECD							
Brazylia	416 (2,3)	↓								
Arabia Saudyjska	412 (2,6)	↓								
Malezja	406 (2,9)	↓								



Kraje uporządkowano malejąco ze względu na średni wynik w zakresie umiejętności finansowych.

↑ oznacza wynik istotnie statystycznie powyżej średniej OECD, natomiast ↓ wynik istotnie statystycznie poniżej średniej OECD.

Szarym tłem wyróżnione są kraje, których średni wynik nie różni się statystycznie istotnie od średniego wyniku Polski. Gwiazdką oznaczone są kraje, które nie spełniły co najmniej jednego z międzynarodowych wymogów realizacji próby.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

Zróznicowanie wyników polskich uczniów na tle innych krajów było relatywnie niewielkie. W badaniu umiejętności finansowych PISA wyodrębniono 5 poziomów umiejętności od najniższego 1. do najwyższego 5.

Wykres 1. Odsetki uczniów na poszczególnych poziomach umiejętności finansowych w PISA 2022



Kraje uporządkowano malejąco ze względu na odsetek uczniów na poziomie 2. lub wyższym.

Gwiazdką oznaczone są kraje, które nie spełniły co najmniej jednego z międzynarodowych wymogów realizacji próby.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

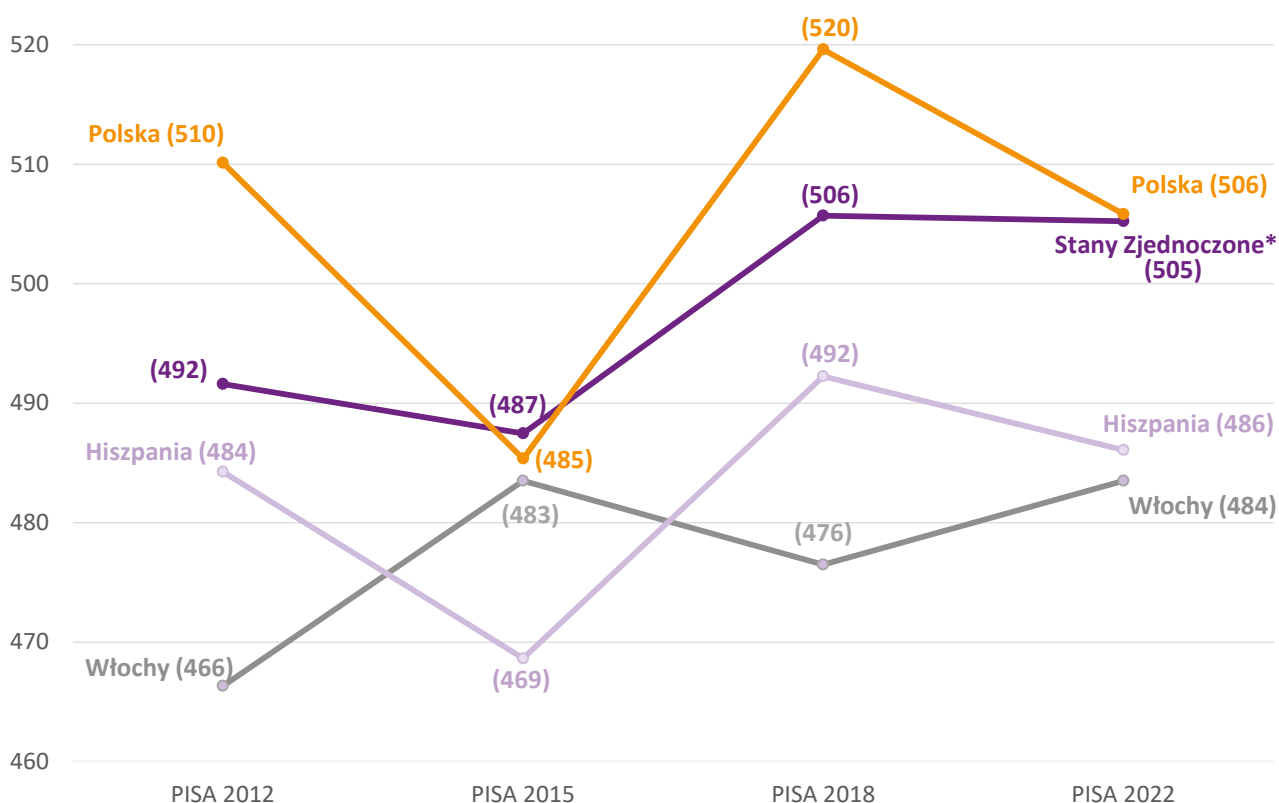
W Polsce 15% piętnastolatków uzyskało wynik poniżej 2. poziomu umiejętności. Polska znalazła się więc w grupie krajów o najniższych odsetkach uczniów o niskim poziomie umiejętności finansowych – obok Danii, Belgii, Kanady, Czech i Portugalii. Na drugim końcu znalazły się takie kraje jak Malezja, Arabia Saudyjska, Brazylia, Kostaryka, Peru i należąca do Unii Europejskiej Bułgaria, gdzie jest ponad 40% uczniów o niskich umiejętnościach. Jeśli chodzi o uczniów najbardziej biegłych w kwestiach finansowych, to w Polsce umiejętnościami na 5. poziomie charakteryzuje się co dziesiąty uczeń. Najlepiej pod tym względem wypadają Holandia, Belgia i Kanada (co najmniej 15% uczniów na poziomie 5.), jednocześnie jest grupa krajów, w których jedynie znikoma część uczniów wykazuje się wysokimi umiejętnościami finansowymi.

Warto zauważyć, że o ile w przypadku uczniów o niskich umiejętnościach Polska wypadła bardzo dobrze i znajduje się wśród krajów o najniższych odsetkach, o tyle w przypadku uczniów o wysokich umiejętnościach znalazła się bliżej średniej OECD i środka stawki.

Zmiany w wynikach uczniów w porównaniu z poprzednimi edycjami

Badanie PISA umożliwia analizowanie zmian wyników w kolejnych edycjach. W porównaniu z poprzednią edycją, przeprowadzoną w 2018 roku, średnie wyniki polskich uczniów w zakresie umiejętności finansowych spadły z 520 do 506 punktów. Warto przypomnieć, że spadki średnich wyników uczniów pomiędzy latami 2018 i 2022 obserwowano w Polsce (i w wielu innych krajach) również w trzech głównych dziedzinach badania PISA: rozumieniu czytanego tekstu, rozumowaniu w zakresie nauk przyrodniczych oraz umiejętnościach matematycznych (zob. Kaźmierczak, Bulkowski, 2024). Średnie wyniki polskich uczniów w zakresie umiejętności finansowych, po spadku w 2015 roku i znacznym wzroście w 2018 roku, w 2022 roku wróciły do poziomu z pierwszej edycji badania, w której prowadzono ich pomiar – różnica w wynikach pomiędzy latami 2012 a 2022 w przypadku Polski jest nieistotna statystycznie.

Wykres 2. Zmiany średnich wyników w krajach biorących udział we wszystkich czterech edycjach badania umiejętności finansowych PISA



Gwiazdką oznaczone są kraje, które nie spełniły co najmniej jednego z międzynarodowych wymogów realizacji próby.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

Spośród 20 krajów uczestniczących w badaniu umiejętności finansowych w 2022 roku tylko cztery kraje brały udział we wszystkich poprzednich edycjach, a dla aż ośmiu był to pierwszy pomiar w tej dziedzinie. Z tego względu porównania zmian w wynikach, np. średniej dla krajów OECD, są utrudnione.

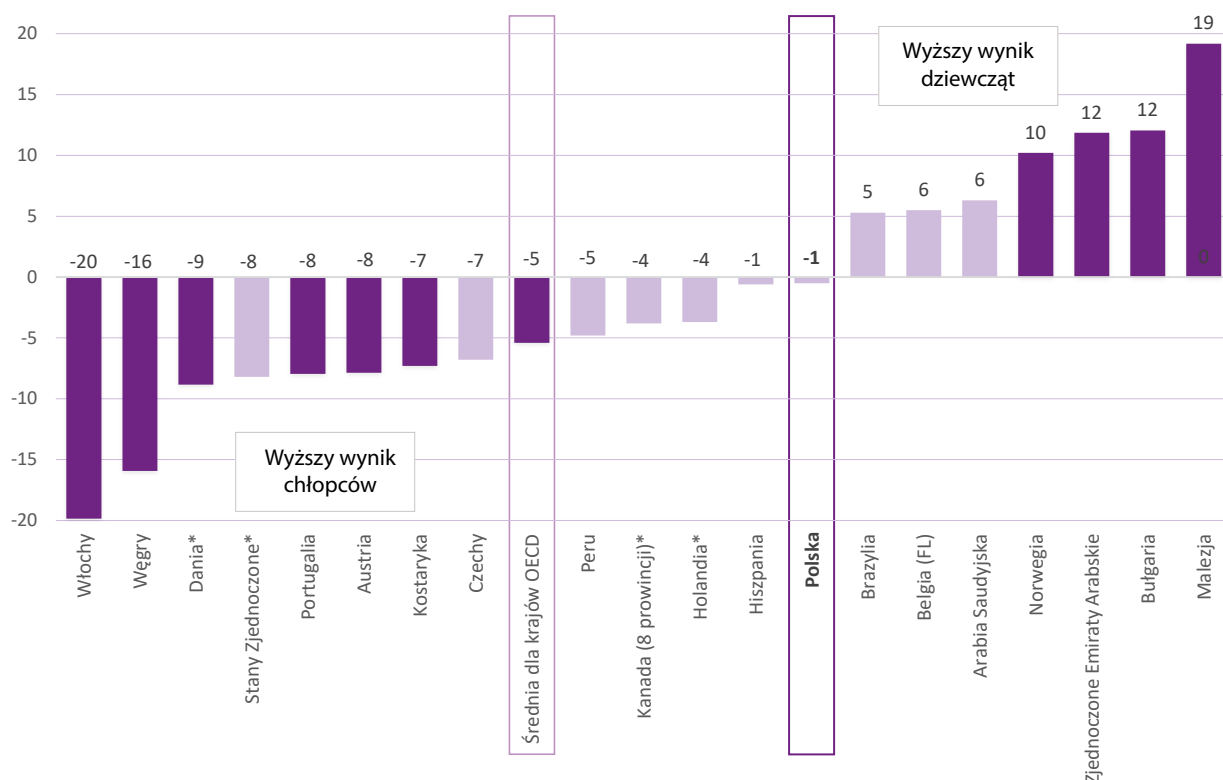
Warto przyjrzeć się więc przede wszystkim wynikom piętnastolatków z trzech innych krajów, które podobnie jak Polska brały udział we wszystkich edycjach badania umiejętności finansowych.

Podobny trend do obserwowanego w Polsce możemy zauważyć w przypadku Hiszpanii, chociaż na niższym poziomie wyników, przy czym w Hiszpanii różnica w wynikach między latami 2018 i 2022 nie jest istotna statystycznie. Włochy to jedyny kraj, który w latach 2012–2022 odnotował istotny statystycznie (aż o 17 punktów) wzrost średnich wyników. W kraju tym nastąpił też wzrost średnich wyników pomiędzy latami 2012 i 2015 – w okresie, w którym pozostałe trzy kraje obserwowały spadki. Wzrost średnich wyników uczniów w Stanach Zjednoczonych pomiędzy latami 2012 i 2022 nie jest istotny statystycznie, natomiast znaczący wzrost wyników nastąpił pomiędzy latami 2015 i 2022. Przy interpretacji zmian w wynikach uczniów pomiędzy latami 2018 i 2022 należy pamiętać m.in. o kontekście pandemii COVID-19, która w różny sposób wpływała na różne systemy edukacyjne. Ze względu na małą liczbę krajów, które uczestniczyły w tych dwóch edycjach badania umiejętności finansowych, możliwość analizy potencjalnego wpływu pandemii na ten obszar jest bardzo ograniczona.

Wyniki dziewcząt i chłopców

Średnio w krajach OECD chłopcy osiągnęli wynik wyższy o 5 punktów od dziewcząt. Natomiast sytuacja w poszczególnych krajach jest zróżnicowana. W Polsce średnie wyniki pomiaru umiejętności finansowych chłopców i dziewcząt nie różnią się (średni wynik jest taki sam w obu grupach i wynosi 506 punktów). Brak istotnych statystycznie różnic między płciami odnotowano w 10 krajach. Dziewczęta osiągnęły lepsze wyniki niż chłopcy w Malezji, Bułgarii, Zjednoczonych Emiratach Arabskich i w Norwegii, a chłopcy wypadli lepiej we Włoszech, na Węgrzech, w Danii, Portugalii, Austrii i Kostaryce.

Wykres 3. Różnica między średnimi wynikami dziewcząt i chłopców w zakresie umiejętności finansowych w PISA 2022



Gwiazdką oznaczone są kraje, które nie spełniły co najmniej jednego z międzynarodowych wymogów realizacji próby.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

W Polsce wyniki chłopców są bardziej zróżnicowane niż dziewcząt. W porównaniu z dziewczętami wyższy jest zarówno odsetek chłopców na najniższych poziomach (poniżej 2.), jak i na najwyższym poziomie 5. Istotnie statystycznie wyższy jest odsetek chłopców o umiejętnościach z najwyższego poziomu (12% u chłopców, 8% u dziewcząt), z kolei wyższy jest odsetek dziewcząt o „średnich” umiejętnościach – z poziomu 3. (33% dziewcząt, 27% chłopców).

Wyniki uczniów a status społeczno-ekonomiczny

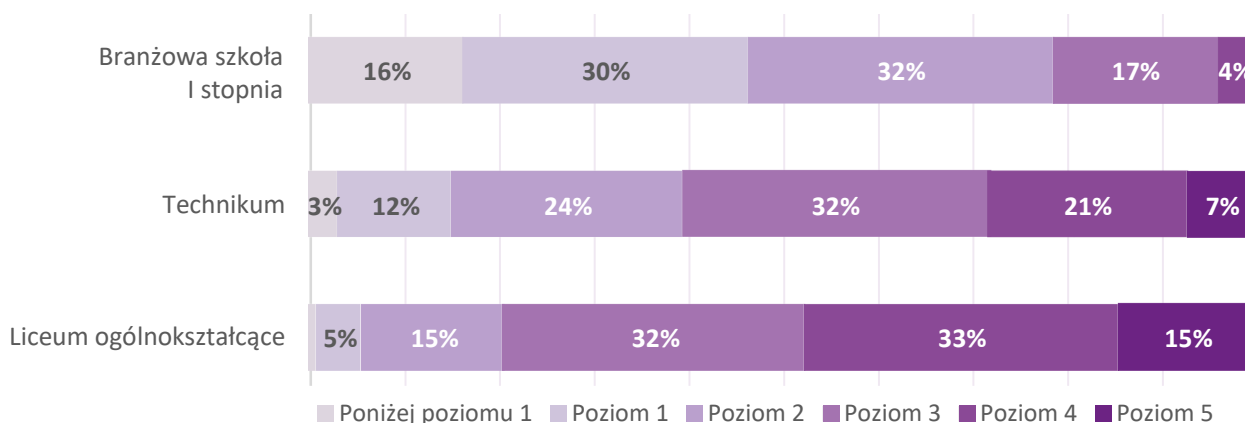
Podobnie jak w innych dziedzinach badania PISA, uczniowie z rodzin o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym osiągnęli lepsze wyniki w zakresie umiejętności finansowych. Zależności te widoczne są zarówno w Polsce, jak i we wszystkich innych krajach.

W analizach danych związanych z nierównościami społecznymi w badaniu PISA zazwyczaj stosowany jest indeks statusu ekonomiczno-społeczno-kulturowego (ESCS). Wskaźnik ten wykorzystuje dane z odpowiedzi uczniów na pytania ankiety, takie jak zawód rodziców, najwyższy poziom wykształcenia rodziców oraz przedmioty posiadane w domu (por. Kaźmierczak, Bulkowski, 2024). Po podzieleniu uczniów na cztery równe części ze względu na wartość wskaźnika można porównywać średni wynik w grupach skrajnych. Średnio w krajach OECD piętnastolatki z najbardziej uprzywilejowanych środowisk mieli wyniki o 87 punktów wyższe niż ich najmniej uprzywilejowani rówieśnicy. W Polsce ta różnica była trochę wyższa i wyniosła 92 punkty. Spośród krajów europejskich największe różnice pomiędzy umiejętnościami finansowymi uczniów z rodzin o wyższym i niższym statusie społeczno-ekonomicznym odnotowano w Bułgarii (116 punktów), na Węgrzech (110 punktów), w Belgii (104 punkty) i Czechach (103 punkty), najmniejsze we Włoszech (68 punktów), Danii (71 punktów), Hiszpanii (73 punkty) i Portugalii (74 punkty).

Zróżnicowanie wyników ze względu na typ szkoły

Podobnie jak w przypadku innych dziedzin badanych w PISA 2022, badanie umiejętności finansowych także pokazało duże różnice w wynikach uczniów uczęszczających do różnych typów szkół³. Różnice można obserwować zarówno w zakresie średnich wyników, jak i poziomów umiejętności osiągniętych przez uczniów.

Wykres 4. Odsetki polskich uczniów na poszczególnych poziomach umiejętności finansowych w PISA 2022 ze względu na typ szkoły



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

³ Z prezentowanych analiz wyników uczniów w podziale na typ szkoły wyłączeni zostali uczniowie szkół podstawowych – ze względu na małą liczebność próby uczniów szkół podstawowych oszacowanie średnich umiejętności jest obciążone dużym błędem losowym.

W branżowych szkołach I stopnia prawie połowa uczniów nie osiąga 2. poziomu umiejętności. Zarazem w tych szkołach odsetek uczniów osiągających najwyższy poziom 5. jest znikomy – w sumie na dwóch najwyższych poziomach 4. i 5. znalazło się jedynie 4% uczniów. W technikach na poziomie 1. i poniżej poziomu 1. jest już tylko 15% uczniów – a więc tyle, ile średnio na poziomie kraju. Z kolei najwyższy 5. poziom osiąga 7% uczniów. Najlepiej pod względem umiejętności finansowych wypadają uczniowie liceów ogólnokształcących. Tylko 6% uczniów nie osiąga umiejętności na poziomie 2., jednocześnie 15% uczniów charakteryzuje się umiejętnościami z najwyższego 5. poziomu. Jest to dwukrotnie wyższy odsetek niż w przypadku uczniów techników.

Umiejętności finansowe uczniów a wyniki z matematyki i rozumienia czytanego tekstu

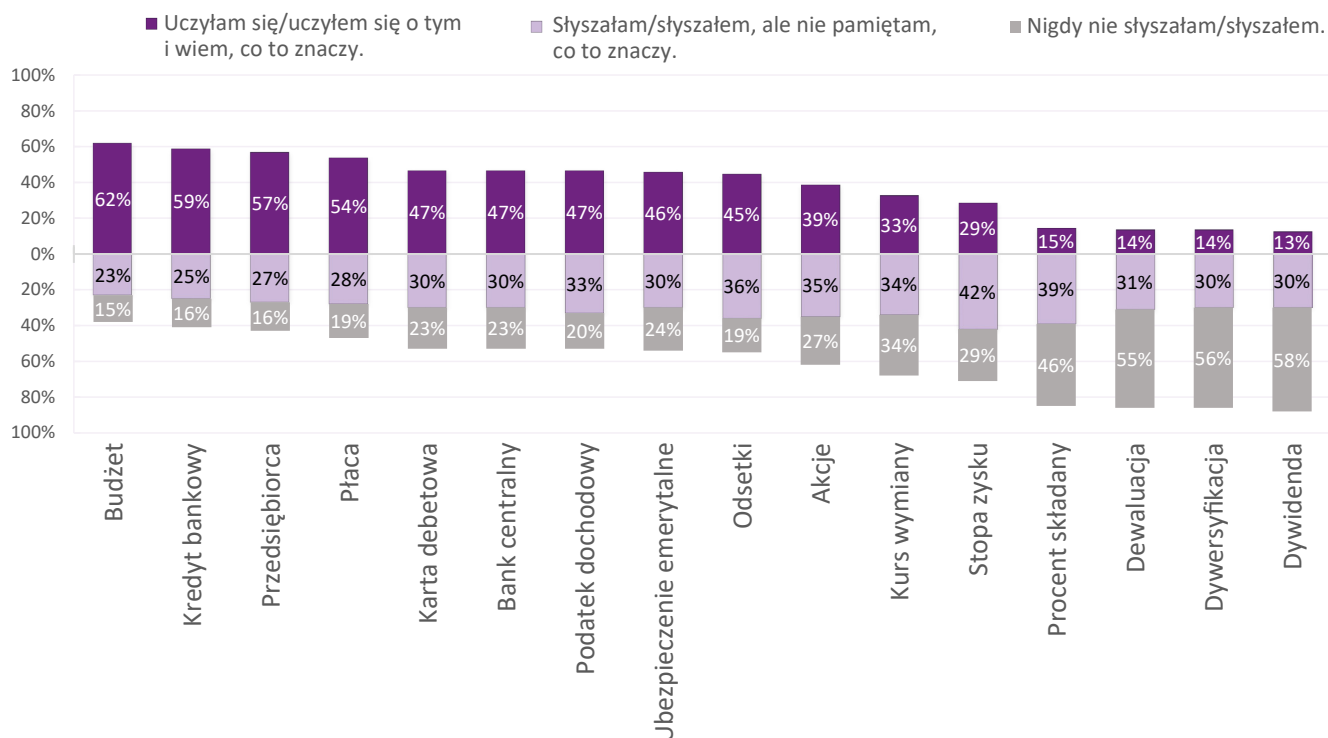
Uczniowie, którzy osiągają dobre wyniki w innych obszarach badania PISA, dobrze radzą sobie z umiejętnościami finansowymi, a uczniowie, którzy mają trudności w pozostałych dziedzinach, wykazują się również słabą znajomością finansów. Umiejętności finansowe są silnie skorelowane z mierzonymi w badaniu PISA umiejętnościami z zakresu matematyki i rozumienia czytanego tekstu. Korelacja wyniku umiejętności finansowych i matematyki w Polsce wyniosła 0,87, a korelacja umiejętności finansowych i rozumienia tekstu – 0,84. Jak pokazały analizy OECD, w Polsce 80,7% zróżnicowania umiejętności finansowych uczniów można wyjaśnić wynikami z matematyki i rozumienia tekstu. Z tego 10,6% jest związane tylko z matematyką, 4,8% tylko z rozumieniem tekstu, a 65,4% z oboma tymi obszarami. Oznacza to, że tylko 19,3% zróżnicowania wyników wyjaśniają inne czynniki (OECD, 2024).

Dane te pokazują, jak ważny jest rozwój podstawowych umiejętności dla radzenia sobie z zagadnieniami związanymi z finansami i dla biegłości w obszarze finansowym. Zarazem jednak zależność nie jest deterministyczna – są uczniowie, którzy wypadają słabiej i lepiej, niż wynikałoby to z ich umiejętności z innych dziedzin, a rozwijanie bardziej zaawansowanych umiejętności jest mniej powiązane z wynikami z innych obszarów.

Znajomość pojęć związanych z finansami

Często wykorzystywanym wskaźnikiem w badaniach związanych z edukacją finansową są deklaracje uczniów na temat znajomości terminów i pojęć dotyczących finansów. W części kwestionariuszowej badania PISA przedstawiono uczniom listę 16 pojęć i poproszono o wskazanie, czy w ciągu ostatniego roku mieli okazję słyszeć lub uczyć się o nich i czy wiedzą, co one oznaczają.

Wykres 5. Deklaracje polskich uczniów dotyczące znajomości pojęć związanych z finansami



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

Ponad połowa uczniów w Polsce zadeklarowała, że wie, co znaczą takie pojęcia jak: budżet, kredyt bankowy, przedsiębiorca i płaca. Zagadnienia znane piętnastolatkom wiążą się ze zjawiskami, które mogą obserwować poza szkołą, lub kwestiami, które mają praktyczne zastosowanie w codziennym życiu. W przypadku pozostałych pojęć odsetki uczniów, którzy wskazali, że wiedzą, co one znaczą, były już niższe. Najrzadziej uczniowie odpowiadali, że znają pojęcia takie jak dywidenda, dywersyfikacja, dewaluacja i procent składany – są to terminy bardziej techniczne i specjalistyczne. Przeciętny polski piętnastolatek zadeklarował, że wie, co znaczy ok. 6 z 16 pojęć, nieco mniej niż średnio w krajach OECD (ok. 7 pojęć). Jednocześnie co czwarty polski uczeń (26% ogółu uczniów) stwierdził, że nie spotkał się w ostatnim roku z żadnym z tych pojęć i że nie zna żadnego z nich. Znajomość wszystkich pojęć zadeklarowało zaledwie 5% piętnastolatek w Polsce.

Chłopcy w Polsce deklarowali znajomość większej liczby pojęć finansowych (średnio 6,5) niż dziewczęta (średnio 5,4), ale byli też bardziej zróżnicowani pod tym względem. Jeśli spojrzymy na typy szkół, uczniowie z liceów ogólnokształcących częściej deklarowali znajomość większości pojęć finansowych w porównaniu z uczniami z innych typów szkół, deklarowana znajomość pojęć wśród uczniów techników była trochę niższa. Uczniowie szkół branżowych najrzadziej wskazywali, że wiedzą, co znaczą przedstawione pojęcia, z wyjątkiem kilku z nich.

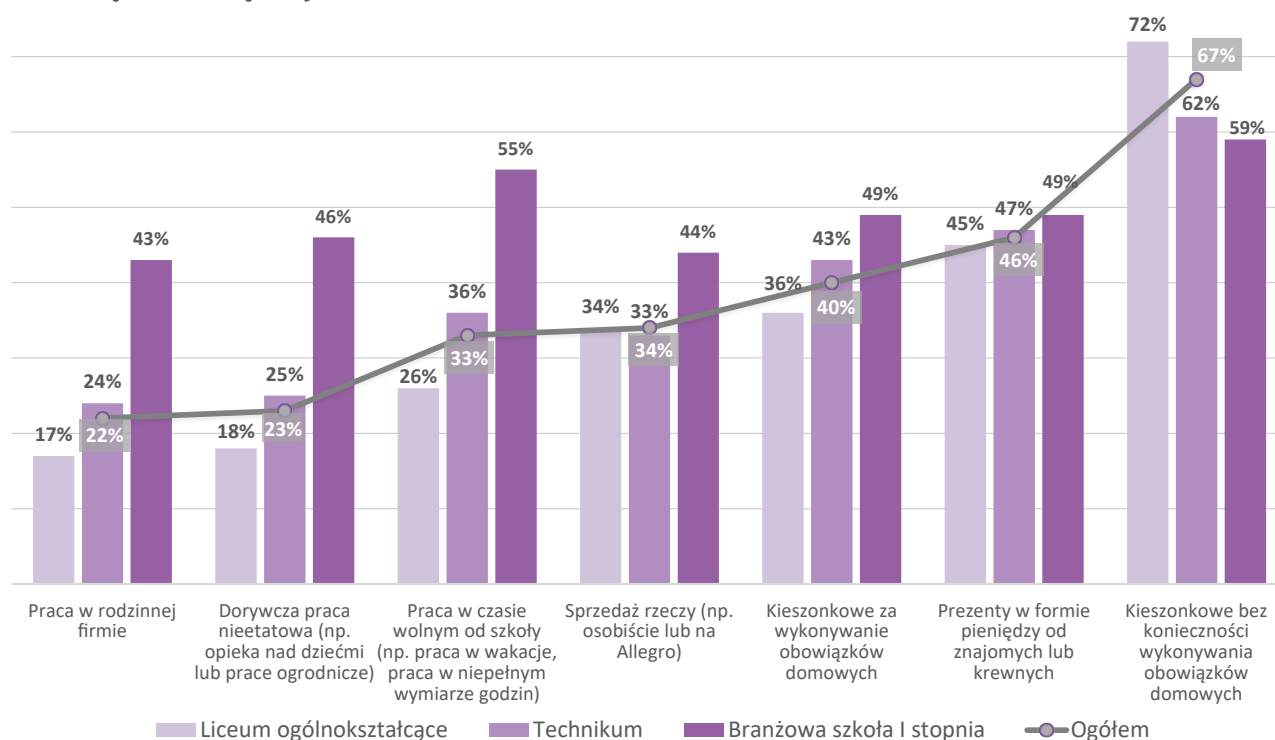
Źródła pieniędzy, którymi dysponują uczniowie

Z deklaracji uczniów wynika, że najczęstsze źródła pieniędzy, którymi dysponują piętnastolatki w Polsce, to kieszonkowe bez konieczności wykonywania obowiązków domowych (67% uczniów otrzymuje je co najmniej raz w miesiącu), a także prezenty pieniężne od znajomych lub krewnych (co najmniej raz w miesiącu otrzymuje je 46% uczniów). W dalszej kolejności znalazło się kieszonkowe uzależnione od wykonywania obowiązków domowych (40% wskazań co najmniej

raz w miesiącu), sprzedaż rzeczy (34%) i praca w czasie wolnym od szkoły, np. praca w wakacje, praca w niepełnym wymiarze godzin (33%). Rzadziej deklarowanym źródłem pieniędzy jest praca w rodzinnej firmie oraz dorywcza praca nieetatowa (np. opieka nad dziećmi, prace ogrodnicze) – ok. 2/3 uczniów nigdy nie uzyskiwało pieniędzy w ten sposób, zaś co najmniej raz w miesiącu jedynie 22% i 23% piętnastolatków.

Duże różnice w zakresie źródeł pieniędzy występują pomiędzy dziewczętami i chłopcami oraz pomiędzy uczniami z różnych typów szkół. Z deklaracji chłopców wynika, że mają więcej różnorodnych źródeł pieniędzy niż dziewczęta, podobnie uczniowie branżowych szkół korzystają z większej liczby źródeł niż uczniowie techników, a pozyskiwanie środków finansowych z najmniejszej liczby źródeł deklarują uczniowie liceów ogólnokształcących. Kwestią wpływającą na te różnice są m.in. różne formy pracy zarobkowej. Chłopcy częściej niż dziewczęta uzyskują dochody z pracy w czasie wolnym od szkoły, pracy w rodzinnej firmie oraz dorywczej pracy nieetatowej. Dziewczęta nieco częściej dostają kieszonkowe bez konieczności wykonywania obowiązków domowych. W przypadku różnic pomiędzy uczniami różnego typu szkół: aż 55% uczniów szkół branżowych zadeklarowało, że raz w miesiącu lub częściej uzyskuje pieniądze, pracując w czasie wolnym od szkoły, w porównaniu z 26% uczniów liceów. Uczniowie szkół branżowych częściej również angażują się w pracę w rodzinnych firmach oraz dorywczą pracę nieetatową. Pod względem odsetków uczniów otrzymujących kieszonkowe bez konieczności wykonywania obowiązków domowych wyróżniają się licealiści – otrzymywanie raz w miesiącu lub częściej takiej formy kieszonkowego deklarowało 72% uczniów liceów, w porównaniu z 62% w technikumach i 59% w szkołach branżowych.

Wykres 6. Źródła środków finansowych, którymi dysponują uczniowie w Polsce według typu szkoły – odsetki uczniów deklarujących pozyskiwanie pieniędzy z poszczególnych źródeł raz w miesiącu lub częściej



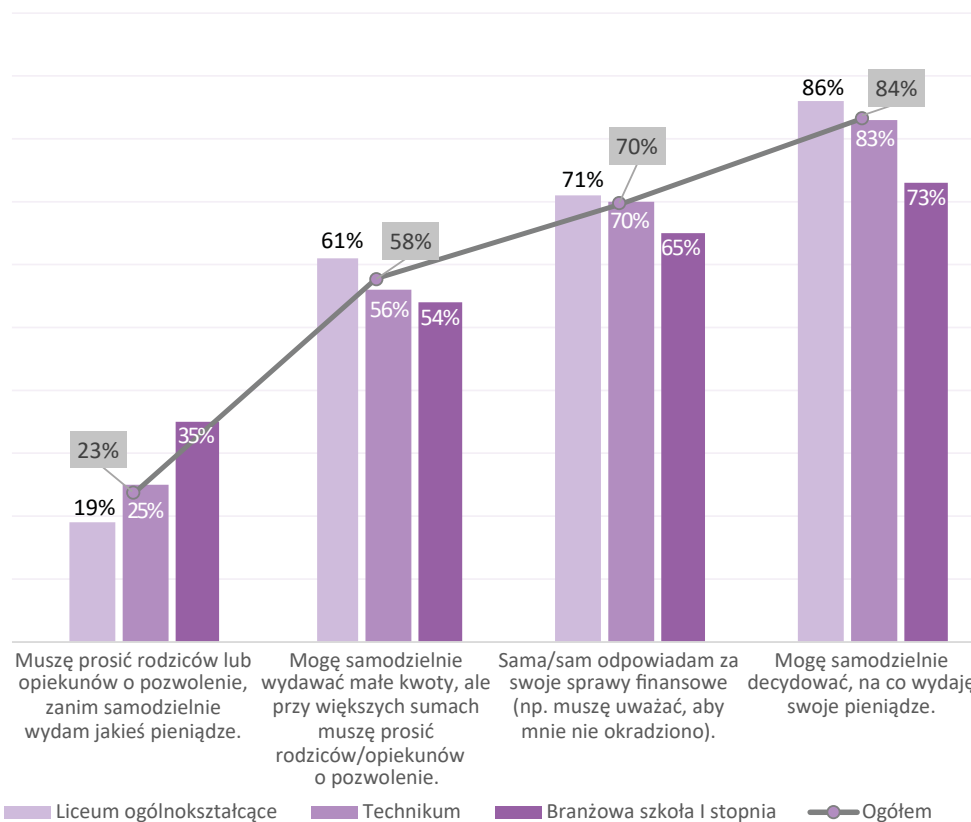
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

Samodzielność uczniów w sprawach finansowych

Istotną kwestią związaną z funkcjonowaniem młodzieży w świecie finansów jest możliwość samodzielnego podejmowania decyzji finansowych. Polscy piętnastolatki w zdecydowanej większości deklaruje, że są samodzielnymi w zarządzaniu swoimi pieniędzmi: 84% uczniów zgodziło się lub zdecydowanie zgodziło się ze stwierdzeniem, iż mogą samodzielnie decydować, na co wydają swoje pieniądze, a 23% uczniów wskazało, że musi zawsze prosić rodziców o pozwolenie na jakiegokolwiek wydatki. Jednocześnie 58% uczniów deklaruje, że może samodzielnie wydawać małe kwoty, ale przy większych sumach muszą prosić rodziców lub opiekunów o pozwolenie. Porównując wyniki z lat 2018 i 2022, można zauważyć wzrost samodzielności finansowej. Przykładowo odsetek uczniów, którzy muszą zawsze prosić o pozwolenie na wydatki, spadł z 29% w 2018 roku do 23% w 2022 roku.

Odsetek uczniów, którzy zgadzali się ze stwierdzeniem, że mogą samodzielnie decydować, na co wydają pieniądze, był najwyższy w Danii, na Węgrzech, w Austrii i Norwegii (ok. 89–91%). Wśród krajów europejskich odsetek w Polsce (84%) był zbliżony do wartości odnotowanych w Czechach i Holandii (86%). Rzadziej samodzielnie mogą decydować uczniowie z południowej Europy (Hiszpania – 78%, Bułgaria – 74%, Włochy – 73%, Portugalia – 67%).

Wykres 7. Samodzielność finansowa uczniów w Polsce według typu szkoły – odsetki uczniów, którzy zgadzają się lub zdecydowanie się zgadzają z poszczególnymi stwierdzeniami



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

Podobnie jak w 2018 roku niemal w każdym kraju dziewczęta są bardziej niezależne w wydawaniu pieniędzy, a uczniowie z rodzin o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym częściej sami decydują, na co wydają swoje pieniądze, i rzadziej muszą prosić rodziców o zgodę przed samodzielnym wydaniem jakichkolwiek pieniędzy. Większą samodzielność deklarują uczniowie liceów, nieznacznie niższą – techników, zaś najniższą – uczniowie branżowych szkół I stopnia.

Warto podkreślić, że wyższy poziom niezależności w zarządzaniu finansami osobistymi wiązał się z lepszymi wynikami w zakresie umiejętności finansowych w PISA 2022, niezależnie od płci i statusu społeczno-ekonomicznego. Taką zależność zaobserwowano niemal we wszystkich krajach uczestniczących w badaniu.

Dostęp uczniów do usług bankowych

Podobnie jak w poprzednich edycjach badania umiejętności finansowych, uczniowie zostali zapytani o posiadanie konta w banku, karty płatniczej/debetowej i aplikacji z dostępem do konta. Badanie pokazało duże różnice między uczniami z poszczególnych krajów. Polska wyróżnia się dynamicznym wzrostem odsetka uczniów deklarujących posiadanie konta – zaczynała z poziomu 16% w 2012 roku, a następnie odnotowała stopniowy wzrost, osiągając 28% w 2015 roku, 34% w 2018 roku i skokowy wzrost do 67% w 2022 roku. Dla porównania Hiszpania, mimo wyższego początkowego odsetka (59% w 2012 roku), doświadczyła spadku do 47% w 2022 roku, a w innych krajach odsetki te są dużo bardziej stabilne w czasie.

Tabela 3. Odsetki uczniów deklarujących posiadanie konta w banku w latach 2012–2022

Kraj	2012	2015	2018	2022
Norwegia				94%
Dania*				93%
Holandia*		95%		93%
Belgia (FL)	78%	75%		83%
Austria				78%
Czechy				69%
Polska	16%	28%	34%	67%
Kanada (8 prowincji)*				61%
Malezja				54%
Bułgaria			36%	50%
Stany Zjednoczone*	51%	53%	47%	49%
Hiszpania	59%	52%	55%	47%
Węgry				42%
Arabia Saudyjska				39%
Portugalia			45%	38%
Kostaryka				38%
Włochy	36%	35%	44%	37%
Brazylia		27%	28%	32%
Zjednoczone Emiraty Arabskie				28%
Peru		14%	12%	13%

Kraje uporządkowano malejąco ze względu na odsetek uczniów deklarujących posiadanie konta w banku w 2022 roku. Gwiazdką oznaczone są kraje, które nie spełniły co najmniej jednego z międzynarodowych wymogów realizacji próby.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

Pomimo znacznego wzrostu odsetek piętnastolatków, którzy deklarowali posiadanie konta bankowego w Polsce, jest niższy od średniej europejskiej, choć wyższy od średniej dla krajów OECD. W Europie sytuacja jest bardzo zróżnicowana – od krajów skandynawskich z bardzo wysokimi odsetkami (np. Norwegia 94%, Dania 93%), poprzez Czechy o odsetku zbliżonym do Polski (69%), po kraje o znacznie niższych od Polski wskaźnikach – jak Bułgaria (50%), Hiszpania (47%), Węgry (41%) czy Włochy (37%). Relatywnie mało popularne są konta bankowe wśród młodzieży w Stanach Zjednoczonych (49%), a najniższe wartości tego wskaźnika odnotowano w Peru (13%).

Posiadanie karty płatniczej deklarowało 63% polskich uczniów, zaś aplikacji mobilnej z dostępem do konta – 62%, co sytuuje Polskę poniżej średniej europejskiej, lecz powyżej średniej OECD. Tak samo jak w przypadku dostępu do konta bankowego odnotowano tu ogromny wzrost deklaracji w porównaniu z poprzednią edycją (z 26% w przypadku kart płatniczych i z 21% w przypadku

aplikacji w 2018 roku). Jeśli spojrzymy na kraje europejskie, to najwyższe odsetki występują w Danii, Holandii i Norwegii (90–95% w przypadku karty płatniczej, 80–86% w przypadku aplikacji), a najniższe w krajach południowej Europy – we Włoszech, Portugalii i Hiszpanii (24–29% w przypadku karty płatniczej, 18–21% w przypadku aplikacji).

W Polsce różnice w dostępie do usług bankowych między dziewczętami a chłopcami są nieistotne statystycznie, natomiast widać różnice pomiędzy uczniami z różnych typów szkół. Licealiści częściej deklarowali posiadanie dostępu do usług bankowych, wśród uczniów techników i szkół branżowych wartości wskaźników są istotnie niższe. Aż 76% uczniów liceów deklarowało posiadanie konta w banku, a w technikach i szkołach branżowych było to odpowiednio 59% i 54%. W przypadku posiadania karty płatniczej jest to: 73% uczniów w liceach, 56% w technikach i 51% w szkołach branżowych. Dostęp do aplikacji mobilnej z kontem bankowym deklarowało 71% uczniów liceów, 55% uczniów techników, a 50% uczniów szkół branżowych.

Korzystanie z cyfrowych usług finansowych

Piętnastolatki zostały zapytani o to, jak często dokonują płatności kartą bankową, kupują coś przez internet (samodzielnie lub z kimś z rodziny), dokonują płatności za pomocą smartfona i przekazują pieniądze innym osobom za pomocą smartfona.

Co czwarty polski piętnastolatek twierdzi, że codziennie lub prawie codziennie płaci kartą. Płatności za pomocą smartfona są równie popularne. Codziennie lub prawie codziennie korzysta z nich 22% uczniów. Co najmniej raz w miesiącu zakupy przez internet robi 45% uczniów, a 28% co najmniej raz w miesiącu przekazuje pieniądze innym za pomocą smartfona.

Polscy uczniowie wyróżniają się pod względem częstotliwości korzystania z cyfrowych usług finansowych na tle rówieśników z innych krajów. W przypadku zakupów przez internet w ciągu roku poprzedzającego badanie wyższe od Polski (92%) odsetki odnotowano jedynie w Danii i Holandii (odpowiednio 95% i 93%). Polska wysoko plasuje się też w zakresie innych czynności, np. 69% piętnastolatków zadeklarowało, że w ostatnim roku przelewało pieniądze innym osobom za pomocą smartfona – wyższe odsetki odnotowano jedynie w Danii (91%), Norwegii (87%), Holandii (84%) i Arabii Saudyjskiej (73%). Podobnie sytuacja kształtuje się w przypadku płatności za pomocą smartfona – 72% piętnastolatków w Polsce wskazało, że w ostatnim roku dokonało płatności smartfonem, więcej jedynie w Holandii (73%), Zjednoczonych Emiratach Arabskich (74%), Norwegii (77%), Arabii Saudyjskiej (78%) i w Danii (91%).

W przypadku tych zagadnień stwierdzono jedynie niewielkie różnice w odpowiedziach dziewcząt i chłopców. Większe różnice są widoczne, jeśli spojrzymy na odpowiedzi uczniów różnego typu szkół. Licealiści są najbardziej aktywni w zakresie korzystania z usług finansowych online, z wyższymi wskaźnikami kupowania przez internet, płatności kartą bankową oraz przelewania pieniędzy innym za pomocą smartfona. W technikach wskaźniki te są ogólnie niższe, co sugeruje mniejsze zaangażowanie w korzystanie z tych usług w porównaniu z liceami ogólnokształcącymi i szkołami branżowymi.

Tabela 4. Odsetki uczniów deklarujących korzystanie z wybranych cyfrowych usług finansowych w ciągu 12 miesięcy przed badaniem

Kraj	Odsetek uczniów, którzy w ciągu 12 miesięcy			
	dokonali płatności kartą bankową (np. kartą debetową).	przelali pieniądze innym osobom za pomocą smartfona.	kupili coś przez internet (samodzielnie lub z kimś z rodziny).	dokonali płatności za pomocą smartfona.
Arabia Saudyjska	78%	73%	85%	78%
Austria	80%	50%	87%	62%
Belgia (FL)	88%	58%	90%	70%
Brazylia	72%	59%	72%	68%
Bułgaria	74%	60%	87%	69%
Czechy	78%	50%	89%	65%
Dania*	93%	91%	95%	91%
Hiszpania	56%	31%	85%	58%
Holandia*	95%	84%	93%	73%
Kanada (8 prowincji)*	82%	57%	87%	64%
Kostaryka	60%	42%	57%	56%
Malezja	48%	50%	83%	71%
Norwegia	94%	87%	90%	77%
Peru	35%	30%	46%	40%
Polska	79%	69%	92%	72%
Portugalia	60%	33%	76%	55%
Stany Zjednoczone*	73%	49%	91%	63%
Węgry	76%	40%	87%	61%
Włochy	59%	32%	89%	60%
Zjednoczone Emiraty Arabskie	76%	55%	86%	74%
Średnia OECD	77%	55%	86%	66%

Gwiazdką oznaczone są kraje, które nie spełniły co najmniej jednego z międzynarodowych wymogów realizacji próby.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych OECD PISA 2022.

Bibliografia

Kaźmierczak, J., Bulkowski, K. (red.). (2024). *Polscy piętnastolatki w perspektywie międzynarodowej. Wyniki badania PISA 2022*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.

OECD (2023). *PISA 2022 Assessment and Analytical Framework*. Paris: OECD Publishing.

OECD (2024). *PISA 2022 Results (Volume IV): How Financially Smart Are Students?*. Paris: OECD Publishing.

Sitek, M., Ostrowska, E. B., Badiak, M. (2020). *Umiejętności, postawy i zachowania finansowe młodzieży w Polsce. Wyniki badania PISA 2018*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.